

oorspronkelijke titel : Der Ursprung des Christentums
Uit het Duits vertaald door Herman Gorter
© 1983 EPO, Berchem; Het Wereldvenster (Unieboek bv),
Bussum

Omslag : Drinkend Hert

No part of this book may be reproduced in any form by print,
photoprint, microfilm or any other means without written
permission from the publisher

ISBN 90 6445 902 9
90 293 9430 7
Wettelijk Depot D 2204-1983-8

VOORWOORD

Rudolf Boehm

Karl Kautsky (1854-1938) was, na de dood van Friedrich Engels (1895), de belangrijkste theoreticus van de Duitse Sociaaldemokratie. Hij was het die reeds in 1891, als auteur van het algemeen gedeelte van het programma van Erfurt, die partij voor het eerst een marxistische grondslag heeft gegeven. Hij heeft ook het vierde gedeelte van Karl Marx' "Kapitaal" uit diens nalatenschap uitgegeven. Zijn hoofdwerk is "Die materialistische Geschichtsauffassung" (2 delen, 1927). Wegens zijn kritische houding t.o.v. de kommunistische politiek na de Russische revolutie van 1917 is men hem, wellicht ten onrechte, de scheldnaam van 'renegaat' blijven aankleven, ten gevolge van Lenins pamflet over "De dictatuur van het proletariaat en de renegaat Kautsky" (1919).

De Nederlandse vertaling (voor het eerst verschenen in 1912) van Kautsky's "Der Ursprung des Christentums" (in het Duits voor het eerst in 1908) is van de hand van Herman Gorter. In die vertaling krijgt de taal van het werk een kracht en een glans die men in de droge stijl van het Duits origineel helemaal niet vindt. Gorter (1864-1927), een laatkomer bij de Nederlandse literaire beweging van de 'Tachtigers', was een grote dichter en taalkunstenaar. Hij was ook – samen met Frank van der Goes, die hem in 1896 Marx' "Kapitaal" deed lezen, en met Frederik van Eeden – één van de sociaal bewogen linksen uit de omtrek van de groep van de 'Tachtigers'. In 1897 werd hij ook lid van de nog jonge Nederlandse "Sociaal-Demokratische Arbeiderspartij" (SDAP), en weldra mede-redakteur van het kaderblad van die partij, De nieuwe tijd. Na 1918 was hij nauw betrokken bij de "Kommunistische Arbeiterpartei Deutschlands" (KAPD).

Kautsky's historisch-materialistische benadering van "De oorsprong van het Christendom" bracht hem tot resultaten

een discussie tussen Kautsky en de nederlandse socialistische beweging – wat hem het kommu-nis-me is – dit lot onmogelijk kan beschoren zijn.

Wie heden dit betoog van Kautsky leest zal zich afvragen of niet precies datgene wat hij vreesde (maar niet wilde gelo-ven) zowel in de Sovjetunie als ook in de huidige opstelling van de Westerse arbeiderspartijen voor een groot stuk reali-teit is geworden; maar de lezer zal zich wellicht ook nieuwe vragen stellen betreffende de kontroerse Lenin-Kautsky.

Reeds in 1917, in zijn vermaard werk "Staat en revolutie" (in 1919 eveneens door Gorter in het Nederlands vertaald, vermoedelijk uit het Duits), heeft Lenin naar aanleiding van die grotere oorspronkelijke godsdienstige schiedenis inmiddels niet meer betwist worden. Toch ging het hem hierbij zeker niet enkel om een oefening op het gebied van historisch materialisme. Wat hem tegelijk fascineerde en verontrustte, was kennelijk zoals blijkt uit zijn slot-hoofdstuk over "Christendom en sociaaldemokratie", het dubbel feit dat enerzijds het christendom oorspronkelijk een in wezen proletarische beweging was en dat het anderzijds zijn overwinning over het Roomse rijk heeft behaald op een ogenblik waarop het zijn revolutionair karakter had ingevuld tegen een bureaucratische of aristocratische struktuur met het bijhorend dogmatisme. En Kautsky merkt op dat men "ook bij de moderne arbeidersbeweging klemen van een dergelijke ommakeer (zou) kunnen ontdekken. Evenals het christendom moet ook zij zich in haar groei blijvende orga-nen maken, een soort beroepsbureaucratie in de partij zowel als in de vakverenigingen waar ze niet buiten kan en die steeds moet aangroeien en steeds gewichtigere functies moet krijgen. Zal deze bureaucratie ... zich in het verdere verloop der ontwikkeling niet ook, evenals de geestelijkheidsvormen? Tot een aristocratie die de arbeidende klassen overheerst en exploiteert, en die tenslotte de macht verovert om als gelijke te onderhandelen met de staatsmacht, maar die ook weer niet de behoefte voelt haar te doen veranderen, doch zich bij haar in te lijven?" (p. 405). Hartstochtelijk bepleit Kautsky dan zijn overtuiging dat de moderne socialistische beweging – wiens doelstelling voor hem het kommu-nis-me is – dit lot onmogelijk kan beschoren zijn.

Kautsky's bezinning over de oorsprong en het lot van het christendom is ongetwijfeld nog steeds ierlijk, en wellicht meer dan ooit zelfs. Dit hoewel zijn analyse m.i. uiteindelijk toch tekort schiet. Het valt toch zeer op dat Kautsky noch met de inzichten van Feuerbach ("Das Wesen des Christentums", 1841, en "Das Wesen der Religion", 1846) noch die van Nietzsche ("Der Antichrist", van 1888, voor het eerst gedrukt in 1894)) hoe dan ook rekening houdt waarbij ik terloops ver-meld dat het boek van Nietzsche evenals dat van Kautsky ("7 delen, 1863-1883) van Ernest Renan was. Een beweging als het christendom, die een zodanige draagwijdte heeft gekregen voor een gehele beschaving, kan niet enkel historisch-materialistisch verklaard worden in functie van de uitgangssituatie bij haar ontstaan, zoals Kautsky doet; ze moet wel beantwoorden aan een langdurige fundamentele 'situatie' van een groot gedeelte van de mensheid.

Kautsky stelt zeker niet ten onrechte dat er een verschil is tussen de oorspronkelijke betekenis van het christendom en het latere christendom dat die geweldige historische rol voor de Europese beschaving heeft gespeeld. Ook Nietzsche is

Antonie Pannekoek (1873-1960), beslist de zijde van deze laatste gekozen. Bij die gelegenheid heeft Lenin zich eigenlijik ook voor het eerst, aansluitend bij Pannekoek, voor het Radencommunisme uitgesproken. Kautsky echter had in dat debat met Pannekoek (gevoerd in 1912) enkel op nieuw het probleem van staatsmacht en bureaucratie gesteld, dat volgens hem ook het socialisme niet kon omzeilen.

Gorter, die ook Kautsky persoonlijk had gekend, werd later een aanhanger en vriend van Pannekoek. In 1920 echter heeft Gorter, als afgevaardigde van de KAPD bij een kongres van de Kommunistische Internationale te Moskou, tevergeefs tegen Lenin en Trotsky het idee verdedigd dat enkel de overwinning kon behalen. De 'Sovjetunie' – en 'sovjets Russisch voor 'raad' – was met haar eigen opbouw van staatsmacht een bureaucratie begonnen.

Kautsky's bezinning over de oorsprong en het lot van het christendom is ongetwijfeld nog steeds ierlijk, en wellicht meer dan ooit zelfs. Dit hoewel zijn analyse m.i. uiteindelijk toch tekort schiet. Het valt toch zeer op dat Kautsky noch met de inzichten van Feuerbach ("Das Wesen des Christentums", 1841, en "Das Wesen der Religion", 1846) noch die van Nietzsche ("Der Antichrist", van 1888, voor het eerst gedrukt in 1894)) hoe dan ook rekening houdt waarbij ik terloops ver-meld dat het boek van Nietzsche evenals dat van Kautsky ("7 delen, 1863-1883) van Ernest Renan was. Een beweging als het christendom, die een zodanige draagwijdte heeft gekregen voor een gehele beschaving, kan niet enkel historisch-materialistisch verklaard worden in functie van de uitgangssituatie bij haar ontstaan, zoals Kautsky doet; ze moet wel beantwoorden aan een langdurige fundamentele 'situatie' van een groot gedeelte van de mensheid.

het daarmee eens. Maar Nietzsche zag toch ook in het 'oorspronkelijk' kristendom dé oorsprong van wat dé moraal van de Westerse beschaving zou worden : een moraal, tenslotte, van de 'goede wil', in tegenstelling met een 'wil tot macht', nl. een macht om daadwerkelijk iets tot stand te brengen in het belang van het aardse bestaan van de mensen. Kautsky ziet in die kristelijke moraal kennelijk "niets bijzonders". Hij schrijft : "Wat over de leer (van Jezus) wordt vermeld is zo weinig bewezen, zo vol tegenstrijdigheden en tegelijk zo weinig origineel, het zijn zulke algemene zedespreuken..." (p.385); betekent dat in feite niet dat ook voor hém de kristelijke moraal nog steeds vanzelfsprekend bleef ?

Kautsky was dan ook één van de voorlopers van de tendens – die zich tegenwoordig opnieuw aan de linkerzijde doet gelden – om alle problemen terug te brengen tot de goede – of slechte – wil van de machthebbers; in plaats van – met Marx – uiteindelijk de fundamentele onmacht van die 'machthebbers' aan de kaak te stellen om, 'met de beste wil', de problemen van de mensheid op te lossen. Marx schreef daar-entegen : "zeker is het de wil van de kapitalist te nemen wat hij kan. Ons komt het er niet op aan fabels te vertellen over zijn wil maar zijn macht te onderzoeken, de beperkingen van deze macht en het karakter van deze beperkingen" ("loon, prijs en winst", 1865). Over dat soort problemen heeft Nietzsche, ook m.b.t. het kristendom, dieper nagedacht dan Kautsky. Ik zou daarom de lezer aanraden naast Kautsky's "Oorsprong van het kristendom" Nietzsche's "Antichrist" te leggen.

I.

De Persoonlijkheid van Jezus.

I. DE HEIDENSCHEN BRONNEN.

Welk standpunt men ook tegenover het Christendom moge innemen, in ieder geval moet men erkennen dat het een van de reusachtigste verschijnselen is van de ons bekende geschiedenis der mensheid. Men kan zich niet verzetten tegen een gevoel van groote bewondering, bij 't aanschouwen der Christelijke kerk, die bijna tweeduizend jaar oud is, en nog steeds vol levenskracht voor ons staat, in veel landen zelfs krachtiger dan de staatsmacht. Zoo wordt alles wat er toe bijdraagt dit kolossale verschijnsel te begrijpen, dus ook de studie van den oorsprong dezer organisatie, hoewel ze ons eeuwen terugvoert, tot een hoogst aktueele zaak van groote praktische beteekenis.

Dit waarborgt het onderzoek naar den oorsprong van het Christendom een veel grootere belangstelling dan ieder ander historisch onderzoek, dat ons verder terugvoert dan de laatste twee eeuwen, het maakt echter tevens het navorschen van dien oorsprong nog moeilijker dan het al was.

De Christelijke kerk is een organisatie tot overheersching geworden, die of de belangen van haar eigen machthebbers dient, of die van andere, wereldlijke machthebbers, die zich van haar meester wisten te maken. Wie deze machthebbers bestrijdt, moet ook de kerk bestrijden. Zoo heeft zich de strijd *om* de kerk, evenals die *tegen* de kerk, ontwikkeld tot een *partijzaak* waar economische belangen van het grootste gewicht mee in verband staan. Dit is maar al te zeer geschikt de onbevangenheid van